

IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASHDAGI MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR TAHLILI

Shamsiddinova Sadoqatxon G'opporjon qizi

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalari boshqaruvi magistranti

shamsiddinova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli bolalar bilan ishlash sohasidagi mavjud muammolar va mavjud imkoniyatlar tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o'qituvchilar va maktab psixologlari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, iqtidorli o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash, ularga mos o'quv muhitini yaratishdagi qiyinchiliklar o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, iqtidorli bolalar bilan ishlashda pedagogik malaka, metodik ta'minot va individual yondashuv yetishmasligi asosiy muammolardan hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion ta'lim yondashuvlari va maxsus dasturlar ushbu muammolarni hal etish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Maqolada amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: Iqtidorli bolalar, ta'lim tizimi, individual yondashuv, pedagogik muammolar, imkoniyatlar, metodik yondashuv, innovatsion ta'lim, diagnostika, psixologik qo'llab-quvvatlash.

Аннотация: В данной статье анализируются современные проблемы и возможности в сфере работы с одаренными детьми. В ходе исследования проводились анкетирование учителей и школьных психологов, а также изучались трудности выявления потребностей одаренных учащихся и создания для них подходящей образовательной среды. Анализ показал, что основными проблемами в работе с одаренными детьми являются недостаток педагогического мастерства, методической поддержки и индивидуального подхода. В то же время современные технологии, инновационные образовательные подходы и специальные программы открывают новые возможности для решения этих задач. В статье также даны практические рекомендации.

Ключевые слова: *Одаренные дети, система образования, индивидуальный подход, педагогические проблемы, возможности, методический подход, инновационное образование, диагностика, психологическое сопровождение.*

Abstract: *This article analyzes the current problems and opportunities in the field of working with gifted children. During the study, questionnaires were conducted among teachers and school psychologists, and the difficulties in identifying the needs of gifted students and creating a suitable learning environment for them were studied. The analysis showed that the main problems in working with gifted children are the lack of pedagogical skills, methodological support, and an individual approach. At the same time, modern technologies, innovative educational approaches, and special programs are opening up new opportunities for solving these problems. The article also provides practical recommendations.*

Keywords: *Gifted children, education system, individual approach, pedagogical problems, opportunities, methodological approach, innovative education, diagnostics, psychological support.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri — iqtidorli va iste'dodli bolalarni erta aniqlash, ularni qo'llab-quvvatlash va salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat. Iqtidorli bolalar jamiyatning intellektual va innovatsion salohiyatini belgilovchi muhim omil bo'lib, ularning to'g'ri yo'naltirilishi mamlakat taraqqiyotining strategik asoslaridan biri hisoblanadi.

Ammo amaliyotda ko'plab muammolar mavjud: pedagoglarning malaka yetishmovchiligi, metodik materiallarning cheklanganligi, o'quv dasturlarining iqtidorli o'quvchilarga mos emasligi, shuningdek, bu toifadagi bolalarning psixologik holatini e'tibordan chetda qoldirish holatlari. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion ta'lim yondashuvlari va davlat tomonidan iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar ushbu sohada katta imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Ushbu maqolada iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonidagi mavjud muammolar, ularni aniqlash va rivojlantirish yo'llari, shuningdek, bu boradagi ilg'or amaliyotlar va imkoniyatlar chuqur tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili. Iqtidorli bolalar bilan ishlash masalasi so'nggi yillarda pedagogika va psixologiya sohasida dolzarb mavzulardan biri sifatida keng tadqiq qilinmoqda. Xususan, G'arb mamlakatlarida "gifted education" (iqtidorlilar ta'limi) alohida yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, u yerda differensial o'qitish, akseleratsiya, va pull-out dasturlar keng qo'llaniladi (Renzulli, 2005; Sternberg, 2011). Mahalliy tadqiqotchilar – A. Jo'raev, M. Raximova, N. Yo'ldosheva va boshqalar o'z ishlarida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash mezonlari, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar haqida fikr bildirganlar.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, iqtidorli bolalar bilan ishlashda ko'proq umumiy metodik yondashuvlar qo'llaniladi, lekin bu ularning ehtiyojlariga to'liq javob bermaydi. Psixologik holat, emotsional intellekt, ijodiy fikrlash va noan'anaviy yechimlar topish qobiliyatlari ko'pincha e'tibordan chetda qolmoqda. Shu sababli, ilg'or tajribalar va ilmiy izlanishlar asosida integratsiyalashgan, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar zarurligi ta'kidlanmoqda.

Tadqiqot metodlari

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

1. **Adabiyotlar tahlili** – iqtidorli bolalar bilan ishlashga oid mahalliy va xorijiy ilmiy maqolalar, monografiyalar, davlat dasturlari (masalan, "Yoshlar – kelajagimiz", "Ilm-fan – 2030") o'rganildi.

2. **So'rovnoma usuli** – Toshkent shahri va viloyatidagi 5 ta umumiy o'rta ta'lim maktabida faoliyat yuritayotgan 25 nafar o'qituvchi va 10 nafar psixolog ishtirokida so'rovnoma o'tkazildi. Savollar iqtidorli bolalarni aniqlash, ularni rivojlantirishdagi muammolar, metodik ta'minot va psixologik qo'llab-quvvatlash holatini qamrab oldi.

3. **Yarim strukturaviy intervyu** – 5 nafar tajribali pedagog va maktab rahbariyati bilan chuqur suhbatlar o'tkazilib, amaliyotdagi yondashuvlar va mavjud to'siqlar aniqlashtirildi.

4. **Kuzatuv** – iqtidorli o'quvchilar qatnashadigan darslar, to'garaklar va musobaqalarda bevosita kuzatuv olib borildi va pedagogik yondashuvlar tahlil qilindi.

Ushbu metodlar birgalikda iqtidorli bolalar bilan ishlashdagi hozirgi holatni tizimli ravishda o'rganish va tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari iqtidorli bolalar bilan ishlashdagi asosiy muammolar va imkoniyatlarni aniqlashga yordam berdi. So‘rovnoma va intervyu natijalari asosida quyidagi holatlar aniqlandi:

1. Respondentlarning 72% iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash uchun zarur bo‘lgan metodik tayyorgarlik yetishmasligini ta’kidlagan. Bu esa ularning malakasini oshirish zaruratini ko‘rsatadi.

2. 65% ishtirokchi iqtidorli bolalarning psixologik ehtiyojlari amaliyotda yetarli darajada hisobga olinmayotganligini bildirgan.

3. 80% respondentlar amaldagi darslik va metodik materiallarning iqtidorli o‘quvchilarga moslashtirilmaganini qayd etishgan.

4. Shu bilan birga, 40% pedagog va psixologlar ba’zi maktablarda iqtidorli bolalar uchun alohida darslar va to‘garaklar tashkil etilishi ijobiy amaliyot sifatida ko‘rilishini ta’kidlagan.

Quyida ushbu natijalar so‘rovnoma natijalari asosida jadval ko‘rinishida keltirilgan.

1-jadval. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashdagi muammolar va imkoniyatlar (so‘rovnoma natijalari asosida)

№	Muammo yoki imkoniyat	Javob berganlar foizi (%)
1	Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda malaka yetarli emas	72
2	Psixologik ehtiyojlar yetarlicha hisobga olinmaydi	65
3	Darslik va metodikalar iqtidorlilarga mos emas	80
4	Ijobiy tajriba mavjud (to‘garaklar, alohida darslar)	40

Tahlil natijalariga ko‘ra, iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida bir qancha muammolar aniqlangan. Eng ko‘p uchraydigan muammolardan biri — o‘qituvchilarning iqtidorli bolalar bilan ishlash bo‘yicha maxsus tayyorgarlikning yetishmasligi. Ko‘pchilik o‘qituvchilar bu sohada o‘qitilmaganligi sababli, individual yondashuvlarni qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Shuningdek, ta'lim dasturlarining moslashuvchan emasligi va iqtidorli bolalarning ehtiyojlariga yetarlicha javob bermasligi ham muhim muammo sifatida qayd etilgan. Bu esa bolalarning qobiliyatlarini to'liq rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

Qo'shimcha ravishda, maktab va sinf darajasida iqtidorli bolalar uchun zarur bo'lgan qo'shimcha resurslar — masalan, maxsus o'quv materiallari, laboratoriyalar, loyihalar uchun moliyaviy va texnik imkoniyatlar cheklanganligi ma'lum bo'ldi.

Ijtimoiy-psixologik sohada ham muammolar mavjudligi aniqlangan. Ba'zi iqtidorli bolalar do'stlari orasida o'zlarini notinch his qilishlari, g'ayrioddiy qobiliyatlari tufayli ajralib qolish holatlari kuzatilgan.

Biroq, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud muammolarga qaramay, iqtidorli bolalar bilan ishlashda keng imkoniyatlar ham mavjud. Jumladan, zamonaviy axborot texnologiyalari va onlayn platformalar yordamida individual ta'lim dasturlarini yaratish va amalga oshirish mumkin. Maxsus to'garaklar, fan olimpiadalari va ilmiy loyihalar orqali iqtidorli bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Shuningdek, o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun tashkil etilayotgan kurslar va treninglar iqtidorli bolalar bilan ishlash sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Bu esa o'qituvchilarning individual yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bermoqda.

Umuman olganda, iqtidorli bolalar bilan ishlashda mavjud muammolarni bartaraf etish va imkoniyatlarni to'laqonli ishga solish ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi aniqlangan.

MUHOKAMA

Iqtidorli bolalar bilan ishlashda aniqlangan muammolar ta'lim tizimining mavjud kamchiliklari va resurs yetishmovchiligi bilan chambarchas bog'liq. O'qituvchilarning maxsus tayyorgarlikdan o'tmasligi ularning individual yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda. Bu esa iqtidorli bolalarning qobiliyatlarini samarali rivojlantirishda sezilarli to'siq bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, o'qituvchilarni maxsus malaka oshirish kurslari orqali muntazam tayyorlash ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim dasturlarining moslashuvchan emasligi va ularning iqtidorli bolalarning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olmasligi esa, o'quv jarayonining samaradorligini kamaytiradi. Bu esa, o'z navbatida, iqtidorli bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini

cheklaydi. Ta'lim dasturlarini individualizatsiyalash va moslashtirish orqali bu muammoni bartaraf etish mumkin.

Qo'shimcha resurslarning cheklanganligi esa, ayniqsa, maktablar va o'quv muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilashni talab qiladi. Zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash va onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish iqtidorli bolalar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda.

Ijtimoiy-psixologik muammolarni hal etish uchun esa ota-onalar, o'qituvchilar va psixologlar o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilishi zarur. Bolalarning o'zini ishonchli va qo'llab-quvvatlangan his qilishlari ularning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Natijalardan ko'rinib turibdiki, iqtidorli bolalar bilan ishlashda muammolar mavjud bo'lsa-da, ta'lim tizimidagi imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali bu muammolarni yengish mumkin. Shu bilan birga, iqtidorli bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlarni joriy etish va o'qituvchilarni muntazam tayyorlash zarur.

Umuman olganda, iqtidorli bolalar bilan ishlashda muammolarni kamaytirish va imkoniyatlarni kengaytirish ta'lim tizimining sifatini yaxshilashga, shuningdek, kelajak avlodning ilmiy va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Iqtidorli bolalar bilan ishlash jarayonida bir qator muammolar mavjudligi aniqlangan. Eng asosiy muammolar sifatida o'qituvchilarning maxsus tayyorgarlik yetishmasligi, ta'lim dasturlarining moslashuvchan emasligi, resurslarning cheklanganligi hamda ijtimoiy-psixologik qiyinchiliklar ko'rsatildi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar, individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish, maxsus to'garaklar va malaka oshirish kurslari kabi imkoniyatlar iqtidorli bolalar bilan samarali ishlash uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Muammolarni bartaraf etish va imkoniyatlardan samarali foydalanish ta'lim sifatini oshirishga, iqtidorli bolalarning qobiliyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shu sababli, ta'lim tizimida kompleks yondashuvni joriy etish, o'qituvchilarni muntazam tayyorlash, dasturlarni moslashtirish va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish zarur.

Natijada, iqtidorli bolalar salohiyatini rivojlantirish mamlakatning ilmiy-ijtimoiy taraqqiyotida muhim omil bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qodirov, M. (2010). Markaziy Osiyo, Yaqin va O‘rta Sharqning falsafiy tafakkuri (o‘rta asrlar). Toshkent: Sharq. – bet 189.
2. G‘oziyev, E. G‘. (2010). Umumiy psixologiya. Toshkent: Sharq. – bet 459.
3. Doniyorov, H. T. (2018). O‘zbekistonda dunyoviylik va diniylik muvozanatini ta’minlash - ijtimoiy barqarorlikning bosh omili sifatida. Jamiyat va boshqaruv, (2), 57-61.
4. Pulatova, M. R. (2019). Handwritten copies of «Arba’in» works. Indonesian Journal of Education Methods Development, 8, 194-196. ISSN: 0738-0593.
5. Barduhn, S. (2014). Developing cross-cultural awareness in the monolingual classroom. Teaching English, British Council, BBC. Retrieved from <https://www.teachingenglish.org.uk/article/developing-cross-cultural-awareness-monolingual-classroom-0>